

УДК 343.21

В. В. Бабаніна,

канд. юрид. наук, доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ЛАКОНІЧНІСТЬ ФОРМУЛЮВАННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ» ВІД 12 ЛЮТОГО 2015 Р. № 194-VIII)

У статті досліджується вимога лаконічності формулювання законодавчих змін, що вносяться до КК України. Визначаються передумови порушення такої вимоги та можливі наслідки цього порушення. Аналізується Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12 лютого 2015 р. № 194-VIII як найбільш яскравий приклад порушення вимоги лаконічності формулювання законодавчих змін. Констатується, що порушення вимог лаконічності може зумовлювати колізії, прогалини та неоднозначність у розумінні закону про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: лаконічність, законодавство про кримінальну відповідальність, законодавчі зміни, підготовка до прийняття, колізії, прогалини.

Сучасні перетворення у соціумі, зміни суспільних відносин та переосмислення соціальних цінностей зумовлює внесення численних змін до вітчизняного законодавства. Не є винятком і законодавство про кримінальну відповідальність, що за останні роки зазнало досить суттєвих змін, а самі такі зміни, за словами деяких вчених, перетворилися на своєрідний «універсальний» інструмент вирішення найбільш значимих суспільно-політичних проблем¹. До того ж ефективність та доцільність таких змін здебільшого видається достатньо сумнівною, оскільки їх прийняття здебільшого зумовлюється політичними мотивами, ніж необхідністю правового регулювання (забезпечення правової охорони).

¹ Черней В. В. Сучасна кримінально-правова політика України на законодавчому рівні / В. В. Черней // Актуальні проблеми кримінального права : матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. (Київ, 21 листоп. 2014 р.). – К. : НАВС, 2014. – С. 10; Грудзур О. М. Кримінально-правова політика України у 2014 році крізь призму законодавчих змін / О. М. Грудзур // Правова політика в Україні: питання теорії та практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 жовт. 2014 р.). – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – Т. 1. – С. 105.

Проте з-поміж інших проблем, що можуть виникати у зв'язку із прийняттям численних і не завжди обґрунтованих змін до КК України, ми хотіли б звернути увагу на питання якості створення та підготовки таких змін. На нашу думку, саме якість підготовки закону про кримінальну відповідальність є основоположним чинником у забезпеченні його ефективності. Йдеться про те, що створення та реалізація закону про кримінальну відповідальність нерозривно пов'язані між собою. Виконання (дотримання) вимог щодо створення закону мінімізує складнощі його застосування. При цьому серед вимог, що висувуються до створення закону про внесення змін до кримінального законодавства, можна виокремити такі: відповідність Конституції України міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; відповідність системі чинного кримінального законодавства України; доцільність та необхідність прийняття закону; використання в законі найбільш ефективного способу забезпечення кримінально-правової охорони (забезпечення кримінально-правового регулювання); уніфікація категоріально-понятійного апарату кримінального законодавства; забезпечення стабільності законодавства про кримінальну відповідальність; лаконічність внесених змін до КК України. Всі ці вимоги є досить важливими та необхідним для створення якісного закону про внесення змін до КК України.

Утім, у цьому контексті слід було б звернути увагу на вимогу лаконічності викладення законодавчих змін, оскільки, на наш погляд, саме ця вимога забезпечує дотримання інших вимог, зокрема, відповідності змін основному змісту кримінального законодавства та забезпечення його стабільності. Так, лаконічне викладення законодавчих змін забезпечує уникнення колізій у кримінальному законодавстві та безпосередньо сприяє підвищенню ефективності реалізації кримінального законодавства.

При цьому вбачається за доцільне провести дослідження вимог лаконічності внесення законодавчих змін на прикладі Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності

за окремі військові злочини» від 12 лютого 2015 р. № 194-VIII. Це пояснюється тим, що саме цим Законом вносяться численні зміни, доцільність та лаконічність яких залишається досить сумнівною. Відтак, на наш погляд, саме аналіз цих змін дасть можливість обґрунтувати необхідність дотримання вимог лаконічності і визначити взаємозв'язок цієї вимоги з ефективністю реалізації кримінального законодавства.

Принагідно зазначимо, що питання дотримання вимог законотворення у контексті законодавства про кримінальну відповідальність у певній мірі вже досліджувалися в працях: П. П. Андрушка, В. І. Борисова, В. К. Грищука, З. А. Загиней, В. В. Кузнецова, О. М. Литвинова, А. А. Музики, В. О. Навроцького, М. І. Панова, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна та ін. Проте в існуючих наукових працях питання лаконічності формулювання законодавчих змін окремо не розглядалися. До того ж слід звернути увагу, що вимога лаконічності законодавчих змін не знаходить належного втілення і в працях із теорії держави та права, що так само свідчить про відсутність ґрунтовного наукового дослідження з питань необхідності дотримання цієї вимоги під час створення законів про внесення змін до КК України.

За словами В. М. Баранова та З. А. Загиней, недоліки нормотворчої техніки можна віднести до правотворчих помилок – відступів від її вимог, логіки, граматики, що знижують якість закону, викликають труднощі в тлумаченні змісту його нормативних приписів, перешкоджають їх реалізації у конкретних відносинах².

У відповідності з цим **метою статті** є дослідження питань лаконічності формулювання законодавчих змін до КК України як передумови забезпечення ефективності законодавства про кримінальну відповідальність (на прикла-

² Баранов В. М. Законотворческие ошибки: понятие и типология / В. М. Баранов, В. М. Сырых // Законотворческая техника современной России: состояние, проблемы, совершенствование : сб. ст. : в 2 т. – Нижний Новгород. 2001. – Т. 1. – С. 388; Загиней З. Окремі недоліки нормотворчої техніки Розділу XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та їх вплив на тлумачення кримінально-правових норм / З. Загиней // Вісн. Нац. акад. прокуратури України . – 2013. – № 4. – С. 39.

ді Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12 лютого 2015 р. № 194-VIII).

В українській мові лаконічність (лаконізм) розуміється як гранична стислість і чіткість (мови, зображення і т. ін.)³. Виходячи із цього, лаконічність законодавчих змін слід розуміти як граничну стислість та чіткість відображення (викладу) змін у нормах законів про внесення змін до КК України. Із цього випливає, що текст змін, які вносяться до КК України, має бути максимально стислим і відображати тільки ті положення, які є необхідними для зміни. Відтак, доходимо висновку, що закони про внесення змін до КК України мають відображати тільки мінімальні зміни тексту існуючого КК України. З одного боку, це пояснюється тим, що сталість змісту КК України певною мірою забезпечує ефективність його застосування, а з другого – лаконічність внесення змін (лаконічність тексту змін) попереджує виникнення колізій у самому тексті КК України.

Так, за словами Т. М. Москалькової та В. В. Чернікова, текст є офіційним джерелом правової інформації, який за своєю сутністю відображає всю логіку та зміст закону⁴. Однак неоднозначне або занадто широке і необґрунтоване викладення тексту змін до КК України знижує якість таких змін, спотворює їх розуміння та правозастосування.

У відповідності із цим поглиблене дослідження змін, які вносяться до КК України, свідчить, що вимога лаконічності викладення законодавчих змін дотримується далеко не завжди. Найбільш яскравим прикладом у цьому контексті є Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини». Так, указаним Законом пропонується викладення вісімнадцяти статей розділу XIX

³ Словник української мови : в 11 т. / І. К. Білодід, А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. IV : І–М. – 1973. – С. 439.

⁴ Москалькова Т. Н. Нормотворчество : научн.-практ. пособ. / Т. Н. Москалькова, В. В. Черников. – М. : Проспект, 2014. – С. 228.

Особливо частини КК України у новій редакції. При цьому основний зміст змін, що вносяться цим Законом, полягає не стільки у зміні редакції статей, скільки у запровадженні нової кваліфікуючої ознаки складу злочину, якою є вчинення злочину в умовах особливого періоду, крім воєнного стану⁵.

Зокрема, основний зміст частин перших статей 402–405, 407–411, 413, 418–421, 425, 426, 428, 435 КК України є ідентичним до змісту цих самих норм у попередній редакції. Це, в свою чергу, свідчить, що внесення змін до КК України не відповідає вимозі лаконічності, оскільки законодавець, формулюючи відповідні зміни до закону про кримінальну відповідальність, повторює попередню редакцію вказаних частин статей розділу XIX Особливої частини КК України, які, зокрема, і пропонує змінити.

При цьому законодавець не лише не вдається до зміни диспозиції відповідних кримінально-правових норм, а й залишає без зміни санкції цих норм. Тобто фактично залишаються без змін як ознаки відповідних складів злочинів, так і види та розміри покарань, що можуть призначатися за їх вчинення.

У цьому контексті більш доцільним вбачається викладення законодавчих змін не через призму закріплення нової редакції статей КК України, а через закріплення окремої кваліфікуючої ознаки (кваліфікованого складу злочину) в певних складах злочинів, передбачених розділом XIX Особливої частини КК України. У відповідності із цим редакція частин перших відповідних статей залишалася б сталою і не викладалася б у новій редакції, яка дублює попередню. Іншими словами, основні положення змін до КК України, які вносяться вказаним Законом, фактично дублюють попередню редакцію відповідних кримінально-правових норм, що жодним чином не може визнаватися лаконічним викладенням змін до кримінального законодавства.

Отже, доцільно було б доповнити перелічені статті відповідною частиною, яка і відображала б кваліфікуючу ознаку у вигляді «вчинення злочину в

⁵ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини : Закон України від 12 лютого 2015 р. № 194-VIII [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/194-19/paran2#n2>. – Заголовок з екрану.

умовах особливого періоду, крім воєнного стану». У такому випадку редакція перелічених статей розділу XIX Особливої частини не потребує змін. Відтак, лаконічне викладення змін, що вносяться до КК України, виключає необхідність викладення дублюючих редакцій частин перших статей 402–405, 407–411, 413, 418–421, 425, 426, 428, 435 КК України.

Окрім цього, недотримання вимог лаконічності викладення законодавчих змін зумовлює виникнення колізій. Так, у новій редакції ст. 435 КК України законодавець не просто диференціює умови (обстановку) вчинення злочину залежно від наявності чи відсутності особливого періоду або воєнного стану, а й припускається певного дублювання в забезпеченні кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та Червоного Кристала. Зокрема, в частинах 1 та 2 ст. 435 КК України передбачається кримінальна відповідальність за носіння в районі воєнних дій символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала особами, які не мають на те права. Водночас обстановка вчинення злочину (обстановка особливого періоду, крім воєнного стану, та обстановка воєнного стану), що описується в цих нормах, стосується не лише діянь у вигляді носіння символіки. При цьому за ч. 1 ст. 435 КК України передбачається покарання у виді обмеження волі на строк до двох років, а за ч. 2 ст. 435 КК України – покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років. Відтак, одні й ті самі діяння (носіння відповідної символіки в районі бойових дій) оцінюються законодавцем по-різному, а кримінально-правові норми за вчинення таких діянь передбачають різні види покарань. Характерно, що санкції частин 1 та 2 ст. 435 КК України передбачають безальтернативні види різних покарань, що черговий раз підтверджує дещо різну правову оцінку одних і тих самих діянь.

На наш погляд, причиною виникнення такої внутрішньої суперечності норм закону про кримінальну відповідальність є недотримання вимог лаконічності формулювання законодавчих змін. Пояснюється це тим, що якби законодавець підходив до формулювання таких змін більш виважено і викла-

дав їх максимально лаконічно, то подібних суперечностей можна було б уникнути. Наприклад, диференціація кримінальної відповідальності залежно від обстановки вчинення злочину (обстановки особливого періоду, крім воєнного стану, чи обстановки воєнного стану або бойової обстановки) могла б забезпечуватися, повторимося, не за рахунок викладення статей у новій редакції, а за рахунок доповнення цих статей окремими частинами.

Слід звернути увагу, що спочатку законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 22 грудня 2014 р. № 1552 містив більш лаконічні формулювання законодавчих змін. Зокрема, пропонувалося в нормах, які встановлювали кримінальну відповідальність за вчинення військових злочинів в умовах воєнного часу, встановити також відповідність за вчинення цих діянь в умовах особливого періоду, в тому числі й воєнного стану⁶.

Проте в процесі підготовки до прийняття цього законопроекту його головна концепція була змінена, кримінальна відповідальність за вчинення військових злочинів в умовах особливого періоду та в умовах воєнного стану була диференційована, а лаконічність законодавчих змін суттєво порушена. Напевно, такі зміни законопроекту зумовлені висновком Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на цей законопроект і мотивуються тим, що особливий період відповідно до чинного законодавства охоплює період мобілізації та частково відбудовний (відновлювальний) період, які за своєю сутністю є кардинально відмінними від періоду воєнного стану. Відтак, на думку Головного науково-експертного управління, вчинення військових злочинів в умовах воєнного стану та в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (період мобілізації до оголошення воєнного стану та частково відбудовний період після скасування воєнного стану) характеризуються різним ступенем суспільної небезпечності. Тому відпові-

⁶ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини : Проект Закону України від 22 грудня 2014 р. № 1552 [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53043. – Заголовок з екрану.

дальність за такі діяння не може бути однаковою⁷. Аналогічним є також зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України⁸.

Загалом погоджуючись із таким зауваженням Головного науково-експертного управління та Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України, слід констатувати, що його врахування та відображення в тексті законопроекту не повинно призводити до порушень вимог лаконічності викладення змін.

Так, забезпечення встановлення відповідальності за військові злочини, що вчиняються в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, не вимагає викладення статей розділу XIX Особливої частини КК України в новій редакції. Достатнім у цьому випадку є тільки доповнення відповідних статей частинами, що встановлюють відповідальність за такі діяння.

Разом із цим при підготовці законопроекту до другого читання законодавець із незрозумілих причин використав абсолютно протилежний та досить «громіздкий» підхід до законодавчого закріплення пропонованих змін, викладаючи статті розділу XIX Особливої частини в новій редакції, яка, як уже зазначалося, майже дослівно повторює посередню редакцію цих статей. Натомість, при наданні фахової оцінки тексту законопроекту до другого читання Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України не висловлює до нього жодних зауважень і рекомендує прийняти його в другому читанні та в цілому⁹. Такий стан речей, на нашу думку, свідчить про певні упущення в експертній оцінці законопроекту та відсутність фахового підходу до

⁷ Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України від 22 грудня 2014 р. № 1552 [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53043. – Заголовок з екрану.

⁸ Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 22 грудня 2014 р. № 1552 [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53043. – Заголовок з екрану.

⁹ Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України від 3 лютого 2015 р. до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 22 грудня 2014 р. № 1552 [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53043. – Заголовок з екрану.

підготовки законопроекту до другого читання, що і зумовило можливість викладення його тексту із порушенням вимог лаконічності.

На відміну від цього переважна більшість змін, що вносилися до КК України в 2014–2015 рр., мають більш лаконічний характер, що свідчить про дотримання законодавцем цієї вимоги під час створення та підготовки відповідного законопроекту. Прикладом може слугувати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» від 5 лютого 2015 р. № 158-VIII. Так, указаним законопроектом пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 62 КК України та абзацу другого ч. 2 ст. 407 КК України. При цьому пропоновані зміни не стосуються викладення відповідних кримінально-правових норм у новій редакції, а лише доповнюють текст таких норм. За способом свого викладення вони є максимально лаконічними.

Таким чином, дослідивши питання про необхідність додержання вимог лаконічності формулювання змін до закону про кримінальну відповідальність, можемо зробити такі **висновки**.

По-перше, текст змін, що вносяться до КК Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12 лютого 2015 р. № 194-VIII, не відповідає вимогам лаконічності. Пояснюється це тим, що законодавець формулює відповідні зміни до КК України шляхом надання нової редакції статей розділу XIX Особливої частини, тоді як в дійсності редакція більшості змінених норм не відрізняється від попередньої.

По-друге, порушення вимоги лаконічності формулювання законодавчих змін є результатом відсутності фахового підходу до підготовки законопроекту до другого читання та певних упущень в його експертній оцінці.

По-третє, порушення вимог лаконічності формулювання законодавчих змін зумовлює виникнення ситуацій неоднозначності у розумінні закону про

кримінальну відповідальність, колізій та прогалин. Це суттєво знижує рівень ефективності реалізації кримінального закону.

Бабанина В. В. Лаконичность формулировки изменений к закону об уголовной ответственности (на примере Закона Украины «О внесении изменений в Уголовный кодекс Украины относительно усиления ответственности за отдельные военные преступления» № 194-VIII от 12 февраля 2015 г.)

В статье исследуется требование лаконичности формулировки законодательных изменений, которые вносятся в УК Украины. Определяются предпосылки нарушения такого требования и возможные последствия этого нарушения. Анализируется Закон Украины «О внесении изменений в Уголовный кодекс Украины относительно усиления ответственности за отдельные военные преступления» № 194-VIII от 12 февраля 2015 г. как наиболее яркий пример нарушения требования лаконичности формулировки законодательных изменений. Констатируется, что нарушение требований лаконичности может обуславливать коллизии, пробелы и неоднозначность понимания уголовного закона.

Ключевые слова: лаконичность, законодательство об уголовной ответственности, законодательные изменения, подготовка к принятию, коллизии, пробелы.

Babanina V. V. A brevity of formulation of amendments to the law on criminal liability (on the example of the law of Ukraine N 194-VIII of 12 February 2015 "On amendments to the Criminal code of Ukraine on strengthening liability for individual war crimes")

The requirement of laconic formulation of legislative changes made to the Criminal Code of Ukraine is studied. Prerequisites of violation of such requirement and the consequences of such violation are determined. The research covers the most striking example of violation of requirements of brevity formulation of legislative amendments, such as the example of the Law of Ukraine N 194-VIII of February 12, 2015 "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on strengthening liability for individual war crimes". It is stated that violation of brevity formulation of legislative changes may cause the collisions, gaps and ambiguity of understanding of the law on criminal liability.

Key words: brevity, the law on criminal liability, legislative changes, preparation for the adoption, collision, gaps.